

אתר דעת - מכללת הרצוג

עמוס חכם

אדם וייעודו בנבואה

כשאנחנו מדברים על אדם וייעודו בנבואה, אנחנו צריכים ראשית להבין, שדווקא הנביאים, שהם כאילו עומדים במחיצתו של הקב"ה, דווקא הם מרגישים היטב את התחושה של היות האדם אין ואפס מול גדולתו של הקב"ה. משה רבינו שהגיע לשלימות האנושית — לשיא שבן אדם יכול להגיע אליו, שנאמר עליו "פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות", ו"תמונת ה' יביט" — עליו נאמר גם ו"האיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה". "מכל האדם" יש להדגיש את המלה "מכל" — דווקא הוא, שהגיע לשיא השלימות, ואין בן אדם שלם יותר ממנו, דווקא הוא ענו מכל, אין בן אדם ענו יותר ממנו. מדוע? — מפני שדווקא הוא, שרואה את הכל, ורואה תמונת ה', דווקא הוא מבחין היטב, מהי ההתהווה הגדולה, שאי אפשר לעבור עליה בין התחום האלהי ובין התחום האנושי.

והדבר הזה בולט בכל הנביאים. כשאנחנו מדברים על הנושא "האדם וייעודו בנבואה", אנחנו כוללים את כל הנביאים כולם, ואף על פי שיש הבדלים בסגנון ובתקופה בין נביא לנביא, כמו שידוע, שאין שני נביאים מתנבאים

רעז

אתר דעת - מכללת הרצוג

בסגנון אחד, בכל זאת עיקרי הרעיונות משותפים: לכל הנביאים. וכן אנחנו מוצאים ביחזקאל, שאין כמותו ש"הגיד זני מרכבה", כמו שנאמר בספר בן סירא (מ"ט ח'): הוא, שתמיד נמצא במחיצת שרפים ואופנים וחיות הקודש, הוא היחידי בין כל הנביאים, שאליו פונה רוח הקודש בשם: "בן אדם". בדבריו יש פאראדוקס כזה: הוא אמנם, כביכול, רואה את הדמות של מעלה, כדמות כמראה אדם, — משום שהנביאים מדמים צורה ליוצרה, כמו שנאמר "ויברא אלהים את האדם בצלמו, בצלם אלהים ברא אותו", ואחד הפירושים לפסוק זה הוא, שהנביאים רואים את הדמות של מעלה כדמות כמראה אדם, — אבל בכל זאת הוא שומע את הקול שמדבר אליו: "בן אדם". יש הבדל עצום, הבדל תהומי שאין לעבור עליו, בין "הדמות כמראה אדם" ובין יחזקאל הנביא, שהוא "בן אדם" יחידי בכל הדמויות שהוא רואה, ואפילו בחיות שדמות פניהן פני אדם.

בתקופות מאוחרות נמצאו כיתות פורשות מדרך היהדות, שהשתמשו בביטוי "בן אדם" דווקא בשביל לטשטש את התחום הזה שבין האלהי ובין האנושי, וסימלו בו רעיון, שכאילו בן אדם יכול להתעלות למדרגה אלוהית, או להיפך, שהאל יורד למדרגת אדם. זהו סילוף הכוונה הראשונה של הנביא. הנביא, השומע את הקול "בן אדם" מדגיש ומרגיש מאוד את התחום הזה, את התהום הזאת, שאין עליה גשר, שבין האל ובין האדם.

ויש עוד נימוק מדוע הנביא חש בנפשו את התחושה הזאת, שהוא בן אדם: משום שהשלימות הזאת, שאנחנו קוראים לה נבואה, באה, כידוע, על הנביא רק משום זה, שהוא אחד מהחברה של בני האדם, והוא מיועד להטיף מוסר וללמד את כל העם את הדרך שהאדם ילך בה. אין

אתר דעת - מכללת הרצוג

הנבואה הישראלית מעלה שהאדם בעצמו מגיע אליה, והוא יכול להתבודד בה, ולחשוב אותה לאושר ולהתברך בלבבו, שהנה השיג, מה שבני אדם אחרים לא השיגו; אלא הנביא, בתוקף היותו נביא, מצווה להתערב בין הקהל, בין כל בני אדם, להשגיח על דרכם ולהטיף "מוסר" ואותו יחזקאל, שרואה את כל המראות האלה, ושומע את הקול "בן אדם", הוא זה שבנבואה הראשונה, בנבואת השליחות שלו, נאמר בו: "אל תהי מרי בבית המרי". אם כן, אותו הנביא, שהגיע למדריגה העליונה, אומרים עליו שהוא 'מרי בבית המרי' - זאת היא התהום בין האל ובין האדם, שהנביאים מדגישים אותה.

והנה, את התהום הזאת שבין האל ובין האדם, שמורגשת היטב אצל הנביא כאיש פרטי, מעבירים הנביאים על כל בני האדם; ומוציאים ממנה מסקנות לדרך התנהגותם של בני האדם. המסקנה הראשונה היא, ביטול הערך של גאוות האדם. כל אדם, כשהוא מתגאה, אין לו שום ערך. וזהו שאומר ישעיהו הנביא בנבואתו (בפרק ב): "וישח אדם וישפל איש, עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא". הגאווה של בן האדם מתבטאת בזה שהוא מרבה לו, כמו שכתוב שמה באותה הנבואה של ישעיהו, כסף וזהב, מרבה לו סוסים ומרבה לו עצבים למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו. גאוותו של האדם גורמת לו לעבוד עבודה זרה ולחשוב שהוא יכול לעשות לו אלוהים, ככתוב בירמיהו (ט"ז כ'): "היעשה לו אדם אלוהים והמה לא אלוהים", אלה הם העצבים הנזכרים פה "בישעיהו" למעשה ידיו ישתחוו, לאשר עשו אצבעותיו. כי העיקר של העבודה הזרה הוא שאדם יכול להתעלות למדריגת אלוהים, ושהאדם יכול לעשות לו אלוהים. כמובן "אלוהים" אלה הם פסילים. אין זה כל

אתר דעת - מכללת הרצוג

כך מדויק אם אומרים, שהנביאים תמיד חושבים על עובדי עבודה זרה שהם עובדי העצבים, הפסילים האלה שהם עושים. העובדה היא, שגם בלשון המקרא וגם באותן הלשונות של המזרח, הקרובות ללשון המקרא, המלה "אלוהים" יש לה באמת הוראה כפולה: גם האל האליל, המסומל בפסל, וגם הפסל עצמו נקראים "אלוהים". בגלל זה יש מקום ללעוג על בן אדם שעושה לו אלוהים וחושב שהפסל הזה הוא אלוהים. אבל ברור, שעובדי הפסילים חשבו, שהפסל הזה מסמל את האלוהים, או שהאלוהים נכנס לתוך הפסל הזה, ואין לנו ראיה שהנביאים לא ידעו מהאמונה הזאת. אבל בכל אופן, הנביאים מלגלים גם על האמונה הזאת, שכן אדם יכול על ידי מעשים, על ידי צביון ועל ידי דמות שהוא נותן לחומר ועושהו לפסל כדמות האלוהים שהוא מתאר לו, שהוא יכול להכריח את האלוהים לשכון בפסל הזה. בכל אופן הגאווה של האדם היא הגורמת לו לעבוד עבודה זרה ולעשות פסילים, והיא הגורמת לו גם להרבות לו כסף זהב ולהרבות סוסים.

ויש שני צדדים של הגאווה הזאת, מצד אחד כתוב בתורה: "ורם לבבך ושכחת את ה' אלוהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים ואמרת בלבבך כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". אם כן, הגאווה גורמת לאדם לבוא לכפירה גמורה, שלא יחשוב כלל על כוחות עליונים נשגבים ממנו. ויש מדריגה שנייה, שאינה מגיעה לכפירה גמורה, אלא מגיעה לעבוד עבודה זרה, "למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו". על כל פנים, האדם המתגאה כך, אומר ישעיהו הנביא, באמת יורד לדרגה שפלה: "וישח אדם וישפל איש".

בעניין זה אומר מיכה הנביא: "במה אקדם ה' אכף לאלוהי מרום, האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה. הירצה

אתר דעת - מכללת הרצוג

ה' באלפי אילים, ברבבות נחלי שמן, האתן בכורי פשעי, פרי בטני חטאת נפשי. הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך". השואל את השאלה הזאת: "במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום" — כבר בא להכרה הזאת, שהאדם הוא אפס ואין לעומת האל. הוא רוצה להתקרב לה' אלהי מרום, שלא כל כך רגיל במקרא לקרוא לה' "אלפי מרום". הוא מודה — השואל בזה — שהאל הוא רם ונישא, אבל דווקא מפני שה' הוא רם ונישא, חושב הוא: במה יכול בן אדם, להביע את הכנעתו לאלהי מרום? לכן רוצה הוא להקריב קרבנות שאי אפשר, שאין בכוח בן אדם, להביא אותם. "הירצה ה' באלפי אילים, ברבבות נחלי שמן" — אין בן אדם שיכול, כמובן, להביא רבבות נחלי שמן. אבל בערך גדולת האלהים הוא מוכן לעשות מאמץ כזה. אולי "אתן בכורי פשעי, פרי בטני חטאת נפשי" — כלומר יקריב לו את בנו, כמו שעשו עובדי עבודה זרה — ועשו זאת הרבה, כידוע. כנראה שהיו גם בין עובדי ה', שהיו להם דעות משובשות, שחשבו שמכיוון שהאדם הוא כאין וכאפס לעומת האלהים, רצוי לסמל את הכניעה לה' על ידי "בכורי פשעי, פרי בטני חטאת נפשי".

ועל זה עונה הנביא: "הגיד לך אדם מה טוב". יש לשם לב: פה הנביא משתמש דווקא במלה "אדם". כשהנביאים משתמשים במלה "אדם", הרי זה על פי רוב בניגוד לאל: "ומצרים אדם ולא אל סוסייהם בשר ולא רוח". כיון שאתה בן אדם, מה ה' דורש ממך? המרחק בין אדם לה', אומר הנביא, הוא כל כך גדול, עד שבין קרבנות מעטים, מאמץ מעט, ובין מאמץ גדול, אין שום הבדל ביחס אל ה'. כי כידוע, בלשון בעלי החשבון, היחס שבין, נאמר, המספר "10", ל"אין סוף" הוא בדיוק באותו היחס

אתר דעת - מכללת הרצוג

שבין המספר "מיליון" ל"אין סוף". לכן, אם בן אדם מביא קרבן קטן לה', או מביא "רבבות נחלי שמן", הרי זה אותו הדבר ביחס לה'. על כן אי אפשר, בשום אופן, להקריב קרבנות כאלה, שבאמת יספקו את גדולת ה' ביחס לאפסות האדם.

אותו דבר אומר לנו ישעיהו בפרק מ' י': "ולבנון אין די בער וחיותו אין די עולה" וזהו רעיון שחוזר הרבה במקרא. ובכל מקום שנאמר שהקרבנות אינם הדרך האמיתית להגיע לעבודת ה', הכוונה העיקרית היא, שהעם חושב, שכל מה שירבה קרבנות יותר, יוכל להתקרב אל גדולת ה'. ולמעשה אין הדבר ככה, כי בכל הקרבנות, עד כמה שיהיו קרבנות גדולים, הרי עדיין המרחק נשאר אותו המרחק בין האדם ובין האל.

ואולם, כשבן אדם מרגיש בעצמו את המרחק הגדול שבינו ובין ה' — אז, מבחינה מסוימת, הוא מתחיל להתקרב לה' וזאת היא "קירבת אלהים". וככה אומר ישעיהו בנבואתו, שנקבעה על ידי חכמינו להפטרות יום הכיפורים: "כי כה אמר רם ונישא שוכן עד וקדוש שמו, מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח". כלומר: דווקא מפני שהשם הוא רם ונישא לעומת האדם, דווקא משום כך, כשהאדם מרגיש את כל המרחק הזה והוא נעשה שפל רוח, דווקא אז הוא מרגיש את קירבת ה' — "קרבת אלהים יחפצון" כמו שנאמר להלן באותה הפטרה של יום הכיפורים. וככה אומר גם מיכה פה בפסוקים האלה: "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך".

הביטוי "הצנע לכת עם אלהיך" — כולנו משתמשים בו. אפילו נמצא מוסד חינוכי מכובד מאד, שעשה אותו כסמל, תיאור של החינוך שנותנים באותו המוסד, שזהו

אתר דעת - מכללת הרצוג

חינוך להצנע לכת. יש צורך להעיר, שבאמת הביטוי "הצנע לכת" איננו כל כך קל כמו שחושבים. השורש הזה "צנע" נמצא בתנ"ך רק עוד פעם אחת, (במשלי י"א ב') "ואת הצנועים חכמה", והשורש הזה כפעל "הצנע לכת" הוא מן המלים היחידות במקרא — אין עוד מקום שיש ביטוי כזה, "הצנע", או בפירוש, "הצנע לכת". גם הצירוף "לכת עם אלהיך" הוא יחיד בכל המקרא. ככה שאין אנחנו יכולים לקבוע מה בדיוק הכוונה של "הצנע לכת עם אלהיך". בכל אופן, כנראה שצריך להבין, שזהו אותו השורש שרגיל בלשון חכמים וממנו "צנוע", "צניעות", ושפירושו הוא ההפך של "גבה לב". ואם כן, כשבן אדם הוא שפל-רוח, אז הוא יכול ללכת עם האלהים, אבל כשבן אדם הוא גבה-רוח, האלהים עוזב אותו, ובן אדם אינו יכול אז ללכת בדרך ה'. זהו, כנראה, "הצנע לכת עם אלהיך". להבנת הצירוף "לכת עם האל" אפשר להביא דוגמה דומה, שהרי ידוע, שמלת החיבור "את" באה לפעמים במקום "עם", ויש במלאכי (ב' ו') "בשלום ובמישור הלך אתי", ופירושו "הלך בדרכי בשלום ובמישור", וכן במיכה כוונת-הנביא: לך עם האלהים, או בדרך האלהים, ברוח נמוכה, בהצנע לכת.

ועוד אומר הנביא פה: "עשות משפט ואהבת חסד". גם "משפט וחסד" הם מן הביטויים הרגילים מאד בלשוננו, שכולנו חושבים שאנחנו מבינים אותם, ובאמת אין אנחנו מבינים בדיוק את הכוונה של "משפט וחסד". אלה הם ביטויים כוללים מאד, כוללים את כל היחסים שבין אדם לחבירו, ובין אדם לעצמו, ובין אדם לאלהיו. אין הביטוי "חסד" במקרא מצומצם רק לגמילות חסדים, כמו שמשתמשים היום. "חסד" במקרא הוא ביטוי לכל החובות שבן אדם חייב כתוצאה ממצואותו, מיחסים מסויימים אל

אתר דעת - מכללת הרצוג

הזולת. אלו יכולות להיות חובות שנובעות מיחס שבין'אב לבנו, כמו שיעקב אומר ליוסף: "ועשית עמדי חסד", שזוהי החובה שהבן חייב לאביו לקיים את צוואתו, ויכולות להיות חובות של אשה לבעלה, כמו שאברהם אומר לשרה: "זה חסדך אשר תעשי עמדי", ויכולות להיות גם חובות של אנשים שכרתו ברית לקיים את הברית, וזהו שאבימלך אומר ליצחק: "כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ אשר גרת בה", (בראשית כ"א כ"ג). וכך אפשר לעבור על כל המקראות שנזכר הביטוי חסד, ולראות שפירושו, מילוי חובה שנובעת מיחסים מסויימים, אם בין אדם לחבירו, או בין אדם לאלהיו. כי גם היחסים בין אדם לאלהיו כלולים במלה "חסד".

והיחסים שבין האל ובין האדם, כלולים אף הם במלה "חסד". על כן בשלוש עשרה מידות של רחמים, אחת המידות החשובות היא "נוצר חסד לאלפים". כי התפיסה המקראית היא שלבורא יש, כביכול, חובות מסויימות כלפי ברואיו. חובה כללית מפני שהוא בורא את הברואים ועל כן הוא חייב לפרנס אותם ולכלכל אותם; וחובות מיוחדות, משום שהוא נכנס, כביכול, בברית עם ישראל, ברית המטילה עליו חובות מיוחדות. וזהו העניין של האמור אצל הקדוש ברוך הוא. ועל כן הפזמון החוזר בהודיות ובמזמורי ההלל הוא: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו". כלומר, שה' ממלא את כל החובות שיש לו כלפי ברואיו, כלפי עמו, כלפי יראיו, כלפי חסידיו. ומכאן שכשהנביא אומר "עשות משפט ואהבת חסד", הכוונה היא, שאל לבן האדם להלך בגדולות ולחשוב שהוא יכול לגשר על התהום, שבין האל ובין האדם, אלא האדם צריך למלא את חובותיו באשר הוא אדם ועל ידי זה הוא יהיה עם אלהיו.

והדבר הזה נאמר בסגנון אחר בירמיהו. (ט' כ"ב—כ"ג)

אתר דעת - מכללת הרצוג

"אל יתהלל חכם בחכמתו, ואל יתהלל הגבור בגבורתו, אל יתהלל עשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל: השכל וידוע אותי, כי אני ה', עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי נאום ה'". הנביא פוסל את הגאווה הפסולה, שבן האדם מתגאה לפעמים בהישגים שהשיג, חוכמה, עושר וגבורה — וכל אלה הן גאוות פסולות, שהן מרחיקות מה'. רק בדבר אחד זכאי בן אדם להתגאות, בהכרה שה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ. — על המלה "בארץ" יש פירוש נכון. ונפלא במורה נבוכים של הרמב"ם: אף על פי שה' הוא מרומם מכל הברואים — בכל זאת הוא מעוניין שיהיה בארץ חסד — "כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ". — האדם שמכיר בגבולות האלה ובייעוד הזה של האדם, הוא האדם שכבר השיג את קירבת אלהים: "כי באלה חפצתי". ועל כן בדבר הזה הוא יכול להתהלל "כי באלה חפצתי נאום ה'".

וזהו העניין של "דעת אלהים" הנזכרת הרבה בדברי הנביאים, וכן אומר הושע בפסוקים השגורים מאד בפי אלה האומרים אותם בעת הנחת תפילין: "וארשתיד לי לעולם וארשתיד לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, וארשתיד לי באמונה וידעת את ה'". גם כאן מובע הרעיון, כי החסד והמשפט קשורים בדעת אלהים.

וכשלבן־אדם חסרה דעת אלהים, לא זו בלבד שהתרחק אז מאד מה' אלא אף נפל ממדריגתו, ממדריגת האדם, ונעשה לגרוע מן הבהמות. וזאת היא התוכחה של ישעיהו הנביא בתחילת ספרו "ידע שור קונוה וחמור אבוס בעליו, ישראל לא ידע, עמי לא התבונן". כי בן האדם מתפאר ביתרונו על הבהמה, שהוא יודע ומבין. ואם זהו יעודו של האדם, — האדם שאיננו מבין הוא גרוע מן הבהמה.

אתר דעת - מכללת הרצוג

והתלונה הזאת חוזרת בירמיהו (ח' ז') בלשון אחר: "גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסיס ועגור שמרו את בואנה, ועמי לא ידעו את משפט ה'". זוהי הטרגדיה בגורלו של האדם: כשהוא במעלה הראויה לו, הוא יכול להגיע למדרגות עליונות ולהשיג קירבת אלהים, אבל כשהוא נופל מן מעלתו, הוא אפילו רע יותר מן הבהמה.

כאשר אנחנו שומעים את התוכחות של הנביאים לבני האדם, על שהם עושים רעות, מתעוררת השאלה: מהו המושג של האדם החוטא? מדוע בן אדם חוטא? — בתקופות מאוחרות יצאו כיתות שהדגישו את הניגוד של רוח ובשר, וטענו שהבשר מיועד לחוטא והרוח היא טובה וטהורה, ויש מלחמה תמידית בין רוח ובין בשר. אין הנביאים מודים בתפיסה כזאת. הרוח והבשר ממלאים בדבריהם אותו התפקיד עצמו. ביחזקאל ל"ו כ"ו כתוב "והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו". אם כן, בדיבור אחד מבטיח יחזקאל שה' יתן בשר ויתן רוח — והבשר הוא לא מקור החטא, כמו שטענו הכיתות בימי הבית השני, אלא דווקא הבשר הוא מקור ההליכה בדרכי ה' ואותו האיש שאיננו הולך בדרך הטובה, הוא אינו בעל לב בשר. הרוח והבשר עומדים איפוא במדרגה אחת.

ובאותו עניין צריך גם לדעת, שאין בכלל בנביאים רעיון שהרוח הוא משהו מיוחד, בניגוד לבשר. אין בשום מקום בנביאים אותה התפיסה, שבתקופה מאוחרת התפתחה מאד, שהעולם החומרי הוא עולם הבשר ואדם הוא בשר, והמצויים האלהיים, עשויים רוח. יש רק פסוק אחד, שאפשר לתלות בו — ותלו בו — רעיון כזה: הנביא ישעיהו מוכיח את העם על חוסר ביטחונם בה', ואומר להם:

אתר דעת - מכללת הרצוג

"ומצרים אדם ולא אל, וסוסייהם בשר ולא רוח" (ישעיהו ל"א ג'). כלומר, אתם בוטחים על מצרים וסוסייהם שהם אדם ובשר, ואינכם פונים אל האל שהוא רוח. ככה יכולים לחשוב. אבל על פי התקבולת ועל פי ההעמקה בטיעון של הפסוק, הרעיון הוא אחר: מצרים הם אדם והם רוכבים על סוסים שהם בשר, בעוד שהאל, שלא נאמר על מהותו ולא כלום, הוא, כביכול, מהלך על כנפי רוח. ורוח זו, הרוח המנשבת ממש, מתוארת במליצה כסוסים של האל. זהו ציור ידוע בתהלים: "וירכב על כרוב ויעוף וידא על כנפי רוח" (תהלים י"ח א') או "עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לווהט" (תהלים ק"ד ד'). לפי זה, אין פה כלל הרעיון הזה, שמדמים למצוא אותו במקרא, שהאל הוא "רוח". אין הנביאים מעיזים לומר מלה אחת על תוכנה או עצמותה של האלהות, אפילו לא רוח. הרוח היא רק אחד ממרכיבי האנושות, ממרכיבי הגוף של האדם, כמו שאנחנו רואים היטב בחזון של יחזקאל הנביא, בחזון העצמות: כשהעצמות קמות לתחייה, קודם יש עצמות, אחר כך קורם עליהם בשר ועולים עליהם גידים, ובסוף באה רוח מארבע רוחות, ואז הם מתחילים לנשום ולחיות.

ואין פה כלל ניגוד בין הרוח ובין הבשר, אלא כל האדם כולו הוא אחדותי. וכל האדם כולו, אם הוא רשע, הוא עוזב את ה', אם הוא צדיק, הרי בכל כולו, בכל אבריו, ברוחו ובבשרו, הוא עובד את ה' באמונה.

מתוך ההכרה שבן אדם וה' רחוקים הם זה מזה, מגיעים תחילה לשפלות עמוקה — ואחר כך מגיעים לביטחון עצום. כי מי שכבר השיג מתוך השפלות את "קירבת אלהים", הרי הוא באמת יכול לבטוח בה' ולאמר: "מצרים אדם ולא אל, וסוסייהם בשר ולא רוח", ועל כן אין מה לפחד מפני בן אדם. וזה גם אומר ישעיהו במקום אחר: "מי את

אתר דעת - מכללת הרצוג

ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן. ותשכח ה' ענשיך,
נוטה שמים ויוסד ארץ, ותפחד תמיד כל היום מפני חמת
המציק". ומי שהגיע להכרה הזאת: כי כגבוה שמים מארץ
כן גבהו דרכי ה' מדרכי אדם. מי שהגיע להכרה הזאת
בכל לבבו ובכל נפשו ושהשיג את הביטחון הגדול, הוא
באמת יכול לבטוח בה' ולא לפחד מפני שום דבר, כי הוא
בטוח כי "כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה", "בשר חציר
נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם".